

Högby kyrkogård

Högby församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Magdalena Jonsson
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
Ölandsresenärer	6
HÖGBY KYRKOGÅRD	8
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	15
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	24
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövärden.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravningsbredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedom, inom Linköpings stift. Ordinariedomerna inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedomerna. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

Ölandsresenärer

Öland tilldrog sig tidigt uppmärksamhet från antikvariska myndigheter och historiskt intresserade. De ålderdomliga medeltida kyrkorna, varav flera fanns kvar in på 1800-talet, samt den stora mängden av förhistoriska lämningar gjorde ön till ett spännande resmål. Somliga reste på uppdrag, andra av egen vilja och intresse. Resorna dokumenterades i dagböcker och anteckningar. I detta material finns rikligt med uppgifter om kyrkobyggnaderna, inventarier, fornlämningar m.m. Däremot finns få uppgifter om kyrkogårdarna. Flertalet av de tidiga ölandsresenärerna var dock duktiga tecknare och deras bilder kan idag lämna många värdefulla uppgifter om hur den kyrkogård som omgav kyrkan

såg ut. Det är först med Gunnar Håkanssons "Öländska personminnen", där flera av de äldre öländska gravvårdarna finns dokumenterade, samt Ragnild Boströms skrifter i serien "Sveriges kyrkor, Öland" som mera omfattande skriftlig dokumentation om kyrkogårdarna förekommer. "Sveriges kyrkor, Öland" finns inte för öns samtliga kyrkor men i de fall de har utgivits finns ett kapitel om kyrkogården som berättar deras historia från 1500-talet fram till mitten av 1900-talet. I rapporterna från inventeringen av Ölands kyrkogårdar hänvisas till flera ölandsresenärer. Här följer en kort presentation av de mest betydelsefulla personerna och deras arbeten.

Jonas Haquini Rhezelius

J H Rhezelius gjorde 1634 en antikvarisk inventeringsexpedition på Öland och i östra Småland. Resan gjordes på uppdrag av Kammarkollegiet. Sverige hade börjat växa fram som en stormakt i norra Europa och en stormakt krävde naturligtvis en storslagen historia. Rhezelius anteckningar och bilder från resan förvaras idag på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Petrus Frigelius

Petrus Frigelius var präst och en stor del av sitt liv verksam i Madesjö socken. Under somrarna 1746-55 reste han runt på Öland och dokumenterade av eget intresse bl.a. öns kyrkor. Han var den förste som gjorde avbildningar även av kyrkornas norrsida. Teckningarna återger noggrant olika detaljer, men har fel proportioner.

Nils Isak Löfgren

N I Löfgren var som präst verksam i bl.a. Högsby 1860-81. Han var även fornforskare och mycket intresserad av Öland i en tid då många av öns medeltida kyrkor revs eller byggdes om. Hans skicklighet som tecknare gjorde också att han på många församlingars uppdrag mätte upp den gamla kyrkan och uppgjorde ritningar för en ny.

Abraham Ahlqvist

A Ahlqvist var verksam som präst i Runsten 1827-44. Han var god vän med N I Löfgren som han träffade första gången 1818. Ahlqvist utgav boken Ölands historia och beskrivning där Löfgren bidragit med texter och teckningar. Arbetet hade påbörjats av Ahlqvists far och det blev för sonen en mycket viktig uppgift att fullfölja det arbetet. A Ahlqvist ligger idag begravd på Runstens kyrkogård.

HÖGBY KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Högby 6:1, Högby socken, Borgholms kommun, Ölands Norra härad, Kalmar län, Öland.

Befolkningstal: 1900: 2087 inv, 1958: 1439 inv, 2004: 1140 inv.

Kyrkomiljön

Högby kyrka och kyrkogård ligger öster om samhället Löttorp, utmed väg 136. När järnvägen anlades 1906 blev Löttorp ett stationssamhälle. Under 1900-talet har norra Ölands service och handel koncentrerats till Löttorp. Här finns idag bl.a. skola, vårdcentral och affär. Sydväst om kyrkan ligger en byggnad som tidigare var skola. Huset stod klart 1851 och användes som skola till 1967. Några år därefter byggdes det om till församlingshem. Norr om kyrkan finns några av alla de kyrkstallar som tidigare fanns vid kyrkan bevarade. De första kyrkstallarna började byggas i mitten av 1800-talet. Idag sköter hembygdsföreningen kyrkstallarna. Nordost om kyrkan ligger prästgården från 1846. Prästgården är än idag tjänstebostad för kyrkoherden och dessutom församlingens pastorsexpedition. Öster om kyrkan ligger prästgårdsladan, uppförd i sten. I ladan finns idag ett 50-tal gravvårdar, bl a ett antal trävårdar, som plockats bort från kyrkogården. Norr om kyrkogården breder ett jordbrukslandskap ut sig. Söder om kyrkogården ligger lövskogsområdet Högbyeke som är naturreservat.

Kyrkan

Högby kyrka började byggas i mitten av 1100-talet. Då uppfördes långhuset, ett litet kor och en absid. Tornet i väster tillkom under andra halvan av 1100-talet. Omkring år 1200 välvdes långhuset så att det blev två skeppigt med sex kryssvalv. Under 1200-talets första hälft utvidgades koret. Det blev nu rektangulärt till formen och hade två våningar. Samtidigt byggdes ytterligare en våning till tornet, en s.k. klockvåning. Med det lägre långhuset, koret med två våningar och tornet med trevåningar fick byggnaden formen av en klövsadelkyrka. I början av 1200-talet byggdes också vapenhuset vid den södra ingången. Ytterligare en tillbyggnad gjordes i söder, öster om vapenhuset, under 1200-talets andra hälft. Det var en kapellbyggnad helgad åt den helige Otto. Kapellet kom under senmedeltid att användas som gravkor av familjen Bielke. I slutet av 1200-talet byggdes också sakristian i norr. Under århundradena därefter gjordes mindre förändringar. Mot slutet av 1700-talet genomfördes flera större förändringar p.g.a. av sprickbildning. Valven i vapenhuset och långhuset togs bort och ersattes av trätunnvalv. År 1797 revs den helige Ottos kapell. År 1825-26 byggdes klockvåningen i tornet om till sitt nuvarande utseende krönt med en klockformad huv. När befolkningen växte under 1800-talet blev kyrkan trång. Det ledde till att hela den medeltida kyrkan, utom tornet, revs och ersattes av det nuvarande långhuset. Ritningarna gjordes av F. R. Ekberg och arbetet leddes av byggmästare P. Petersson, Madesjö. Under 1900-talet har två större renoveringar genomförts. Den första gjordes 1939 och leddes av arkitekten Paul Boberg och konstnären Torsten Hjelm medan den andra utfördes 1975-76 och leddes av arkitekten Ture Jangvik.

Kyrkogårdens historik

Den plats där Högby kyrka ligger ska ha använts som begravningsplats i bygden under mycket lång tid. Väster om kyrkan finns resterna av ett gravfält från äldre järnåldern, ca 500 f.Kr. – 500 e. Kr. Gravfältet ska ursprungligen ha sträckt sig in över den mark där kyrkan och kyrkogården idag ligger. Idag finns ett tjugotal resta bautastenar kvar utanför kyrkogården. Om platsens långa historia berättade också den runsten som, fram till 1833, ska ha funnits på kyrkogården. Flera kända ölandsresenärer t.ex. Carl von Linné har berättat om stenen. Den

beskrevs dock som sliten och svårtydd. År 1833 omnämns den för sista gången i skrift. Vad som därefter hände med den är inte känt.

Den kristna kyrkan och kyrkogården övertog alltså en gammal kultplats i bygden. Redan när kyrkan började byggas i mitten av 1100-talet är det troligt att en kyrkogård anlades men hur denna såg ut vet vi inte idag. Den bör ha varit omgärdad av en mur som höll boskapen utestängd.

Från 1600- och 1700-talen finns flera gravhällar av kalksten bevarade. De ligger idag i kyrkans golv. De kan ursprungligen ha legat över gravplatser i den gamla medeltidskyrkan. När den nya kyrkan byggdes flyttades de och användes som golvmaterial den nya.

Den äldsta, på kyrkogården, bevarade gravvården är en gravhäll från 1616 över stenhuggaren Martin Vahtis och hans hustru. Hällen är ett mycket vackert arbete som visar makarna Vahti i helfigur. De första uppgifterna om hur kyrkogården varit ordnad har vi i sockenstämmoprotokoll från 1600-talet. Enligt protokollen fanns redan på 1500-talet, kanske ännu längre tillbaka, en klockstapel på kyrkogården. Klockorna hade ursprungligen hängt i tornet men flyttades ut till klockstapeln när de gjordes större och tyngre. När det gjordes är inte känt. På en teckning av Rhezelius från 1634 syns klockstapeln i sydväst. Under 1600- och 1700-talet byggdes den om och renoveras vid ett flertal tillfällen. År 1787 byggdes västtornet om så att klockorna på nytt kunde hängas i tornet. Året därpå såldes den gamla klockstapeln och plockades ner av Andreas Nilsson i Sandby. Att djuren tog sig in på kyrkogården var ett problem. År 1654 blev det förbjudet att släppa in djuren på kyrkogården. Prästen och klockaren, som hade rätt till höskörden på kyrkogården ville naturligtvis freda den för betande djur. Vid den här tiden fanns tre ingångar till kyrkogården i väster, norr och öster. Portarna bestod troligen av enkla träluckor. De krävde naturligtvis en del underhåll. På 1720-30-talen ersattes träportarna i norr och väster av murade stigluckor. Den östra porten förblev av trä till 1801-1802, då även den försågs med en murad stiglucka. Någon gång på 1730-talet sattes en timvisare, också kallad solvisare, upp på kyrkogården. Var den stod är inte känt.

På kyrkogården fanns vid sekelskiftet 1800 flera äldre gravvårdar som inte användes. Man uppmanade därför ägarna att ta hem de stenar som man inte använde. Resten såldes på auktion efter att man annonserat efter deras ägare i tidningar. Från 1800-talet finns dock flera gravvårdar bevarade på kyrkogården idag. Tre av dem är från 1800-talets början. Den äldsta är den s.k. prästgravstenen. Här är kyrkoherde Israel Sven Wellin och hans familj begravd. Kyrkoherde Wellin dog 1810. Gravplatsen är en rektangulär yta som omgärdas av en kalkstens mur. Innanför muren är uppfyllt med jord. I söder står en rektangulär vård med inskription. På sidorna och bakom denna är äldre rundande tjocka kalkstenar som för tankarna till arkitektur fragment. Man har spekulerat i om detta är ett äldre gravmonument som Wellin har övertagit men ingen vet med säkerhet om det är så. De andra båda vårdarna tillhör överdirektören Carl Sahlsteen, 1813, samt fältprosten och kyrkoherden Henric Johan Gummerus, 1836.

Flera stora förändringar på kyrkogården genomfördes 1871 i samband med att kyrkan byggdes om. Då revs den gamla kyrkogårdsmuren för att man skulle kunna utvidga kyrkogården. I vilket väderstreck denna utvidgning gjordes sägs inte. Med tanke på var de äldsta gravvårdarna är placerade och äldre avbildningar av kyrkan och kyrkogården bör utvidgningen ha gjorts i väster, men det äldre kartmaterialet är här svårtolkat. Den nya mur som byggdes gjordes lägre än den gamla och stigluckorna revs.

I Kalmar läns museums samlingar finns ett antal odaterade fotografier som bör vara från tidigt 1900-tal. Fotografierna ger ingen överblick över hur kyrkogården var ordnad vid den här tiden men de visar några av de olika gravvårdar som fanns. På ett av fotografierna som är taget på kyrkan från sydväst kan man skimta flera höga stående gravvårdar söder om kyrkan. Flera av dem är av sten men här finns också trävårdar, främst i form av kors. Två typer av korsformade trävårdar är fotograferade i närbild. På den ena bilden syns två vitmålade kors med mörka tavlor för data. Den andra bilden visar tre sammanhängande kors. Vart och ett har en inskriptionstavla. Även Vahtis gravvård är fotograferad. Det fotografiet bör ha tagits före 1926 eftersom man i bakom gravhällen kan se en del av kyrkogårdsmuren i söder. Denna revs 1926 för att kyrkogården skulle kunna utvidgas i denna riktning. Ett område på 6805 kvadratmeter lades då till kyrkogården. Marken hade köpts av kyrkoherdebostället. Ritningarna gjordes av trädgårdskonsulent Sigurd Ohlsson, Kalmar. Det nya området var närmast rektangulärt till formen. Raka gångar som möts i räta vinklar omramade området och delade upp det i två halvor. I det nya områdets ytterkant samt i ytterkanten av kvarteren anlades köpegravplatser. I mitten av områdets två halvor avsattes ytor för allmänna gravplatser. Den gång som skulle dela det nya området i två delar har på ritningen utformats som en cirkelformad centralplats med rosenrabatter. Enligt uppgift anlades denna gång och rabatterna men redan på 1930-talet togs de bort. Man kan dock än idag se spåren av dem när man gräver om gravarna. En ny kyrkogårdsmur anlades och en ingång gjordes i söder. Denna försågs med vitmålade dubbla trägrindar. Även den äldre delen av kyrkogården ordnades upp. Gångarna från kyrkan i östlig, västlig och sydlig riktning fick alléer av knuthamlade almar. Arbetena gjordes som nödhjälpsarbete.

I läns museets samlingar finns ett odaterat flygfotografi som troligen är taget i slutet av 1950-talet eller början av 1960-talet. Det visar kyrkan och kyrkogården från söder. Den runda gången med rosenrabatter är borta och istället är höga tujor planterade på båda sidor om gången. Fotografiet visar att samtliga gångar, som på Sigurd Ohlssons ritningar skulle kantas av alléer av björkar, istället har en enkel rad med lövträd på ena sidan av gången, vilken sort går inte att urskilja. Utmed gången längst i öster verkar de tänkta björkarna istället ha bytts mot höga tujor. På flygfotografiet kan man se att de köpta gravplatserna ännu vid den här tiden var belagda med grus och omgärdade.

Ett bårhus uppfördes 1961 efter ritningar av Nerles Arkitektkontor, Växjö. Ritningarna över bårhusets interiör justerades efter en del förslag av konstnären Lars Welton. Till kyrkogårdens ingång i väster tillverkades 1965 smidesgrindar.

År 1966 konserverades Martin Vahtis gravvård från 1616 av riksantikvarieämbetets konservatorer. Uppgifter finns också om att gravvården konserverades på 1940-talet men dokumentation om detta saknas. Samtidigt lyftes frågan om hur stenen långsiktigt skulle bevaras. Förslaget att flytta in gravhällen i vapenhuset diskuterades men avfärdades. Man enades dock om att en vattenpost som stod nära gravvården skulle flyttas och dessutom skulle ett skyddande hölje tillverkas som kunde täcka stenen under vintern. Frågan om gravvårdens bevarande blev åter aktuell 1996. Då konserverades vården på nytt av AB Stenkultur i Stockholm. Hällen hade nu en stor genomgående spricka. Återigen föreslogs att hällen skulle flyttas in i vapenhuset. Tumban skulle få stå kvar och täckas av en nytillverkad häll. Ett argument mot detta var att både hällen och tumban troligen är tillverkade av Vahti. Det gör dem till en enhet som är olämplig att dela på. Idag täcks tumban vintertid av en presenning. Även tre gravvårdarna från 1800-talets början, prosten Gummerus, Kristina Gustafva Carlsmans och prosten I S Wellin har konserverats.

En urnlund anlades 1978 i östra delen av kvarter D. Från år 1981 har man fortlöpande arbetat med att så in grusbelagda gravplatser med gräs och ta bort de omgärdningar som fanns. Idag finns endast ett fåtal grusbelagda och/eller omgärdade gravplatser kvar. I början på 1980-talet anlades också den gång som går från kyrkogårdens västra ingång söderut till kvarter K och J. I området runt kyrkan har flera gravvårdar tagits bort och en del av de kalkstenscors som står i området har flyttats ihop. Det arbetet påbörjades 1987. En minneslund anlades 2004 öster om kyrkan. Ritningarna gjordes av Outside landskapsarkitekter & ingenjörer AB.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Högby kyrkogård är en av de till ytan större öländska kyrkogårdarna. Området är nästan fyrkantigt med kyrkan placerad på norra delen. Gravplatser finns runt hela kyrkan men de största ytorna finns i söder. Kyrkogården är indelad i 11 kvarter, A-R utom I och Q. Kyrkogården har en tydlig struktur men gränserna för de olika gravkvarteren följer inte alltid naturliga avgränsningar i form av gångar. Kyrkogården har en trädkrans och trädtrader eller alléer betonggångarna. Gravkvarteren är öppna ytor som är insådda med gräs. Den del av kyrkogården som tillkom på 1920-talet ligger lägre än kyrkan och de äldre delarna av kyrkogården. Områdena sammanbinds med sluttande gångar. På den äldre delen av kyrkogården finns idag flera ytor som inte använts för gravsättningar på länge. Här står äldre gravvårdar utspridda i gräsmattan. Öster om kyrkan finns minneslund och en urnlund.

Omgärdning

Hela kyrkogården omges av en kallmurad kalkstensmur. I norr och väster är muren bitvis överväxt av murgröna. Utmed delar av muren i väster växer också syrenhäck.

Ingångar

I väster: Ingång i höjd med kyrkans västra ingång. Dubbla svartmålade smidesgrindar mellan stolpar av granit. Söder om denna ingång finns en mindre ingång vid vaktmästeriet markerad av en enkel svartmålad smidesgrind.

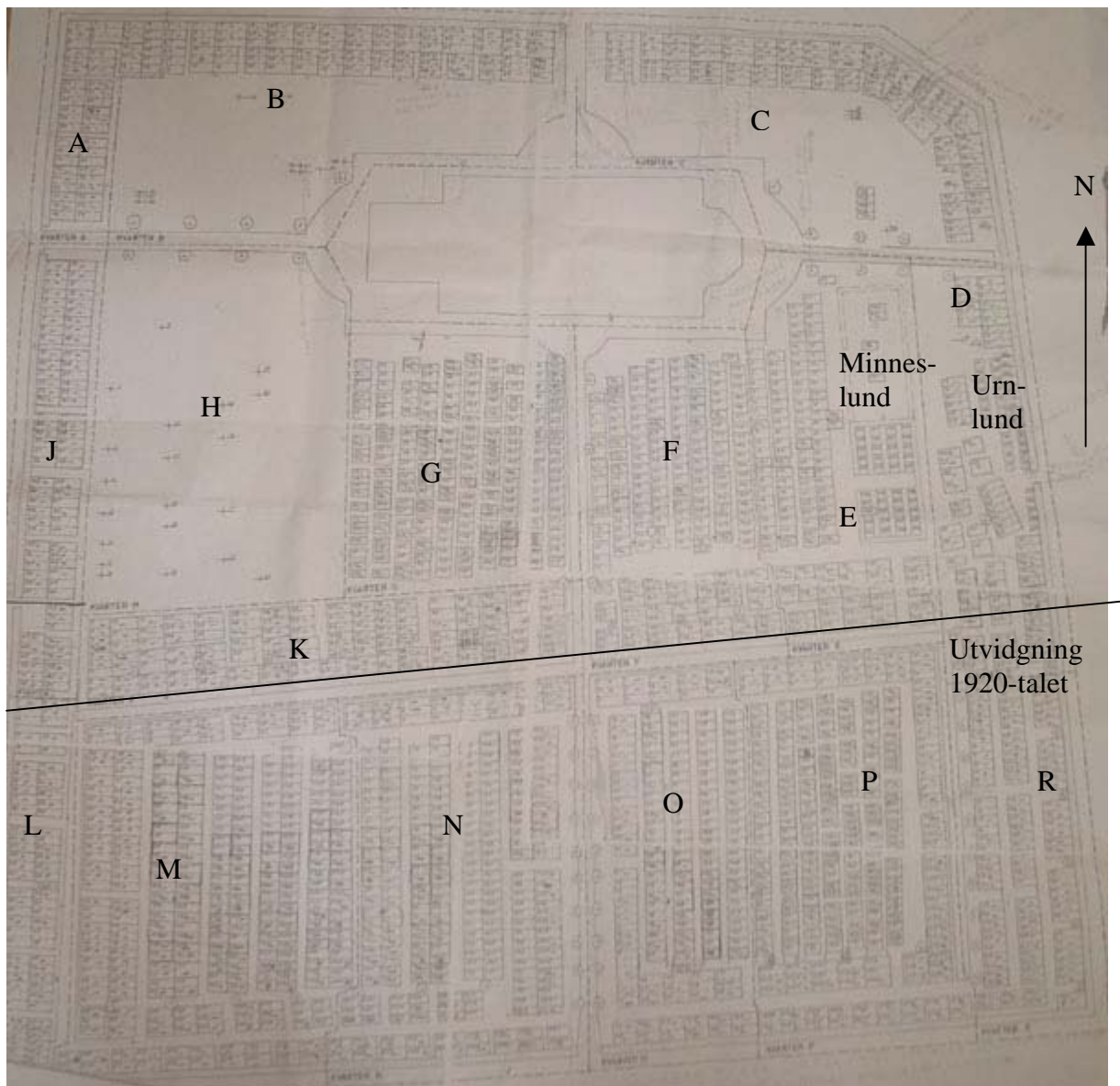
I norr: Dubbla svartmålade smidesgrindar i samma stil men enklare än grindarna i väster. Grindstolpar av granit.

I söder: Enkel svartmålad smidesgrind tillräckligt bred för transporter in och ut på kyrkogården. Grindstolpar av kalksten. Från denna ingång kan man vandra till Högbyeke.

Vegetation

Trädkrans: Kyrkogården saknar en sammanhängande trädkrans men i norr öster och väster är lindar planterade utmed kyrkogårdsmuren. I norr står träden utanför kyrkogårdsmuren och i öster och väster innanför muren.

Övrigt: Utmed gångarna på den gamla kyrkogårdsdelen är alléer med knuthalmade almar planterade. I gränsen mellan den gamla kyrkogården och utvidgningen från 1920-talet är en rad med hamlade lindar planterade. Gången som delar området från 1920-talet i en östlig och en västlig halva kantas av tujor. I söder är en rad oxlar planterade. Utmed denna rad av träd fanns tidigare en gång. Urnlunden öster om kyrkan omgärdas av en hög tujahäck.

Karta över Högbys kyrkogård

Gångsystem

Kyrkogården har ett rätvinkligt rutnät av gångar som binder samman kyrkogårdens olika delar. På den äldsta delen av kyrkogården fanns tidigare en grusgång som idag är insådd med gräs men markeras av de knuthamlade almar som tidigare kantade gången. Samtliga gångar är belagda med grus utom den gång som går från kyrkogårdens ingång i väster fram till kyrkans västra ingång som är belagd med kalkstensflis.

Gravvårdstyper

De äldsta gravvårdarna på Högbys kyrkogård är de kalkstenshällar från 1600- och 1700-talen som idag ligger inne i kyrkan. Kalkstenshällar var fram till början av 1800-talet mycket vanliga på de öländska kyrkogårdarna. Hällarna ersattes under 1800-talet av stående gravvårdar. På Öland var det på flera kyrkogårdar vanligt med kors av kalksten. På Högbys kyrkogård finns flera kalkstenskor på kyrkogården. Det finns även flera andra former av äldre stående kalkstensvårdar. I slutet av 1800-talet blev de höga svarta industriellt tillverkade gravvårdarna moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande.

Kyrkogårdens ingång i väster. (KI Högby kyrkog 003)

Kyrkogårdsmuren i norr. (KI Högby kyrkog 004)

På Högby kyrkogård blev dock inte svart granit så dominerande som på andra kyrkogårdar utan kalkstenen fortsatte att vara ett vanligt gravvårdsmaterial. Man tog dock till sig det nya formspråket som gravvårdarna fick vid den här tiden. Det fanns flera konstriktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var nationalromantiken. Karaktäristiskt för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvården ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. En annan viktig influens, som blev allt vanligare under början av 1900-talet, var antiken. Denna konststil kallas klassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar, kransar och girlanger av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var t.ex. kors, facklor, oljelampa och duva. På några av gravvårdarna på Högby kyrkogård från tiden omkring sekelskiftet 1900, kan man också ana närmast nygotiska drag. Mest framträdande för denna stil är de spetsbågiga formerna.

Den klassicistiska stilen blev med tiden alltmer dominerande. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. På de flesta kyrkogårdar infördes regler för hur höga gravvårdarna fick vara. På Högby kyrkogård var gravvårdar av kalksten även vid den här tiden vanligare än vårdar av granit. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna var rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar. Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Alla dessa ovan beskrivna stildrag kan ses bland gravvårdarna på Högby kyrkogård.

Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. På Högby kyrkogård var fram till 1980 de flesta köpta gravplatser utformade på det sättet. Idag finns endast några få rester kvar av detta. Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården. På Högby kyrkogård är detta, i förhållande till mängden gravvårdar, inte lika vanligt som på andra kyrkogårdar i närheten. Yrkestitlarna försvann, generellt, i det närmste i mitten av århundradet. Under senare år har titlar ersatts av en mer personligt utformad dekor. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Högby kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna.

Kyrkogårdens mur i söder. Till höger i bilden syns en rad av oxlar. (KI Högby kyrkog 010)

Gången fram till kyrkans södra ingång kantas av tujor. (KI Högby kyrkog 013)

Minneslund

Minneslundan anlades 2004 efter ritningar av Outside landskapsarkitekter&ingenjörer AB. Platsen är cirkelformad och omgärdas av en nyplanterad avenbokshäck. Jordningsytan markeras av en stensatt cirkel i gräsmattan. Vid platsens östra sida finns ett träkors, rosenplantering och en plats för blomvaser och ljus.

Byggnader

Väster om kyrkogården ligger bårhuset som uppfördes 1961 efter ritningar av Nerles Arkitektkontor. Byggnaden har murad fasad av kalksten och tak belagt med skiffer. Ingången i norr har mörka trädörrar.

Söder om bårhuset ligger en gul, putsad byggnad med tak belagt med betongtegel. Huset byggdes troligen på 1970-talet och rymde då toaletter för kyrkans besökare. År 1985 byggdes det om och inreddes med personalrum för kyrkvaktmästarna.

Övrigt

På kyrkogården finns ingen uppställningsplats för äldre gravvårdar som tagits bort från kyrkogården. Istället står flera äldre gravvårdar kvar på kyrkogården. En del av de vårdar som har tagits bort förvaras idag i prästgårdsboden öster om kyrkan.

Gången mellan kvarter K och M som också är gränsen för den utvidgning som gjordes på 1920-talet. (KI Högby kyrkog 016)

Minneslundan från väster. (KI Högby kyrkog 034)

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter A-C

Allmän karaktär

Kvarter A-C utgör den norra delen av den gamla kyrkogården, norr om kyrkan. Utmed kyrkogårdsmuren från kyrkogårdens västra ingång till gränsen mot kvarter D, en idag insådd gång, finns två rader med gravvårdar. Söder om dessa finns en öppen gräsmatta med ett mindre antal äldre gravvårdar. Utmed kyrkogårdsmuren är gravvårdarna vända in mot kyrkogården och på det öppna området är alla vårdar vända mot öster.

Kvarter A och B från väster. (KI Högby kyrkog 020)

Kvarter C från väster. (KI Högby kyrkog 021)

Gravvårdstyper

Den äldsta gravvården finns i kvarter C och är ett kalkstens kors från 1850. I kvarter B är den äldsta vård från 1877 och i kvarter A från 1917. Alla tre kvarter har brukats fram till idag men de flesta vårdarna är från tiden kring sekelskiftet 1900. Gravvårdar av kalksten är mycket vanligt. I kvarter B och C finns det fler vårdar av kalksten än av granit. Granitvårdarna är främst av grå eller svart granit men även röd förekommer. I kvarter B och C finns också tre gjutjärnskors i varje kvarter. Yrkestitlar förekommer på vårdar i alla tre kvarter men är vanligast i kvarter C. De vanligaste titlarna är hemmansägare och lantbrukare. På de flesta gravvårdar anges från vilken by eller gård den döde kommer.

Fd trumslagaren vid Smålands Kungliga Grenadiärbataljon Anders Sten och hans hustru Lisas gravvårdar från 1891 respektive 1878. Gravvårdarna finns i kvarter B. (KI Högby kyrkog 018)

Tre små gjutjärnsvårdar står på rad i kvarter C. (KI Högby kyrkog 023)

Övrigt

I kvarter C står tre små gjutjärnskors i rad bredvid varandra. Korsen saknar inskription. Denna här typen av små kors av gjutjärn eller marmor brukar användas vid barngravar.

I kvarter B ligger den fd trumslagaren vid Smålands Kungliga Grenadiärbataljon Anders Sten begravd. Han dog 1891. In till hans kalkstensvård står en exakt likadan vård över hans hustru Lisa som dog 1878. På trumslagarens gravvård står inskrivet: *Jag ämnar att få hvila jämte min hulda maka om det så Guds vilja är.*

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter C tillhör troligen den äldsta delen av kyrkogården medan Kvarter A och delar av kvarter B kan ha tillkommit då kyrkogården utvidgades 1871. Det är dock osäkert om ytorna rakt norr om kyrkan använts för gravsättningar i äldre tider. Områden norr om en kyrka ansåg enligt folktron som sämre och här begravdes ofta brottslingar och de som tagit sitt liv. I mitten på 1800-talet arbetade kyrkan aktivt för att komma bort ifrån den här uppfattningen. Idag har området en tydlig struktur som skapades då kyrkogården lades om på 1920-talet.

Gravplatserna utmed kyrkogårdsmuren var då omgärdade och belagda med grus. Efter 1981 har omgärdningarna tagits bort och gravplatserna såtts in med gräs. I kvarteren finns idag fler gravvårdar som genom sin ålder eller utformning har ett kulturhistoriskt värde och bidrar till kyrkogårdens karaktär. Hos flera vårdar finns också lokal- eller personhistoriska värden. Gravvårdar från 1800-talets mitt ska tillsammans med gravvårdar av gjutjärn föras in på församlingens inventarieförteckning.

Kvarter D

Allmän karaktär

Kvarter D är ett långsmalt kvarter sydost om kyrkan, parallellt med kyrkogårdsmuren. I norr avgränsas kvarteret av de knuthamlade almar som tidigare kantade en grusgång. I väster ligger minneslundan samt kvarter E och i söder kvarter R. I kvarteret finns en blandning av företeelser från olika tider. Två grupper utmärker sig. Det ena är ett urngravsområde från 1978 som ligger i kvarterets nordöstra del och avgränsas av en hög tujahäck. Det andra är en grupp med ålderdomliga och påkostade gravplatser som ligger söder om urnområdet. Urngravsområdet har en ordnad struktur där gravvårdarna i placerade i rader och vända mot väster. En del kistgravplatser är ordnade utmed kyrkogårdens mur norr om urnområdet och ligger här i ordnade rader vända mot väster. De äldre vårdarna söder om urnområdet ligger i en grupp och inte i raka rader. En del av vårdarna är vända mot öster medan andra är vända mot norr eller väster.

Gravvårdstyper

Att kvarteret har olika delar avspeglas också i gravvårdsmaterialet. Den äldsta gravvården i kvarteret är en stående kalkstensvård som står i en rektangulär yta om given av en låg kalkstensmur och uppfylld med jord. Platsen är grav för prosten Israel Sven Wellin och hans maka Chatarina Helena Stagnelius döda 1810 respektive 1813. På grund av gravplatsens utformning anses den dock vara äldre och bl.a. Ragnhild Boström utesluter inte att Wellin övertagit en äldre gravplats. Norr om denna gravplats ligger en kalkstenshäll. Texten är idag mycket nött och hällen är överväxt med lava. Enligt Gunnar Håkansson's "Öländska personminnen" bör detta vara överdirektören Carl Sahlsteens gravvård från 1813. Öster om Wellins gravplats står ytterligare en gammal gravvård med en intressant personhistoria. Det är hovpredikanten, fältprosten och kyrkoherden i Högby H J Gummerus kalkstensvård från 1836. Intill dessa gravvårdar finns flera andra påkostade gravvårdar och flera av dessa är över socknens präster. Bland kistgravplatsernas vårdar finns också moderna vårdar.

Urngravsområdet i kvarter D. (KI Högby kyrkog 026)

De äldre påkostade gravvårdarna i södra delen av kvarter D utgör en egen grupp i kvarteret. Längst bort i bild syns Israel Sven Wellins gravplats. (KI Högby kyrkog 028)

Den äldsta urngravvården är från 1959 men de flesta vårdarna är från 1980- och 90-talen. De är mindre än kistgravplatsernas vårdar och flera av vårdarna är liggande. Flera av gravvårdarna är av kalksten men det finns också vårdar av svart och grå granit samt enstaka av röd granit. Bland urngravvårdarna finns fyra vårdar av svartmålat smide och en gravplats omgärdad av buxbomshäck. Omkring några av kistgravplatserna finns omgärdningar kvar. Tre gravplatser omgärdas av gjutjärnsstaket, en av en stenram och kring ytterligare en finns rester av en stenram. Två av dessa omgärdade gravplatser är belagda med grus och en har öppen jord. Framför två av gravvårdarna finns en gravkulle överväxt med murgröna. Yrkestitlar är relativt vanliga och flest vårdar finns med titlarna kyrkoherde eller prost. Det finns också titlar som överstelöjtnant, landssekreterare och fil. jubeldoktor. På flera vårdar anges från vilken by eller gård den döde kommer, men det är ovanligare på urngravplatsernas vårdar och de allra äldsta vårdarna.

Övrigt

Såväl Prosten Wellin som överdirektören Sahlsteens kan man läsa mera om i Gunnar Håkanssons "Öländska personminnen". Det mest spännande levnadsödet av det tre, i föregående stycke nämnda herrarna, är dock kyrkoherde Gummerus. Han föddes 1774 i Koskis i Finland. Med tiden fick han tjänst som adjunkt i Finnström på Åland. Under hans tid där var han en av ledarna för de bönder som tog till fånga de ryska trupper som 1808 hade besatt Åland. För sina insatser utsågs han till hovpredikant och först till bataljonspredikant vid Ålands lantvärn, därefter till fältprost för åländska fördelningen. År 1813 tilldelades han tapperhetsmedalen i guld att bäras i Svärdsordens band. Samma år utsågs han till kyrkoherde i Högby och här kom han att stanna under resten av sitt liv. Mer om Gummerus insatser finns att läsa i Kalmar Stifts herdaminne.

Prästgrav anno 1836. Hovpredikanten, fältprosten och kyrkoherden i Högby Henrik Johan Gummerus gravvård av kalksten från 1836. Här ligger också hans hustru, Maria Helen Hult, som dog 1841 begravd. (KI Högby kyrkog 031)

Prästgrav anno 1960. Prosten Emanuel Lundh, död 1982, och hustrun Siris, död 1960, gravvård av kalksten. Gravvården ska vara en kopia av en vård som finns vid Källa Gamla kyrka. (KI Högby kyrkog 033)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter D tillhör troligen de äldsta delarna av Högby kyrkogård. Här finns idag flera av kyrkogårdens äldsta gravvårdar samlade. Kvarteret präglas idag av de förändringar som gjorts på kyrkogården efter 1980 då flera grusbelagda gravplatser såtts in med gräs och gravplatsomgärdningarna tagits bort. I kvarter D har dock några gravplatser fått behålla sin ursprungliga utformning. Kvarteret har också kompletterats med 1900-talets behov av gravplatser anpassade särskilt för urngravar. I kvarteret möts alltså gamla och nya traditioner när det gäller begravningsväsendet. Flera av gravvårdarna i kvarteret är särskilt kulturhistoriskt värdefulla som viktiga delar av kyrkogårdens historia och som exempel på skiftande gravsmyckningstraditioner t.ex. omgärdningar och gravkullar med murgröna. Dessutom ligger här flera för socknen betydelsefulla personer begravda. Flera av dessa gravplatser bör därför långsiktigt bevaras. Att så många vårdar är av kalksten är ett typiskt öländskt drag och med de stenhuggartraditioner som finns i Högby socken kan man utgå ifrån att många av vårdarna är lokalt producerade. Gravvårdar från 1800-talets mitt och äldre ska tillsammans med gravstaketen av gjutjärn införas på församlingens inventarieförteckning.

Kvarter E-K

Allmän karaktär

De sex kvarteren ligger söder och väster om kyrkan. Kvarteren E-G och halva kvarter K tillhör troligen de äldsta delarna av kyrkogården medan kvarteren H-J samt västra halvan av kvarter K kan ha tillkommit vid den utvidgning av kyrkogården som gjordes 1871. Längst österut ligger kvarter E följt av F, G och H. Söder om kvarter H ligger det långsmala kvarter K i gränsen mot det område som tillkom på 1920-talet. Längst i väster ligger kvarter J som även det är ett långsmalt kvarter utmed kyrkogårdsmuren. I östra delen av kvarter E ligger kyrkogårdens minneslund. I samtliga kvarter finns en stor andel vårdar från tiden kring sekelskiftet 1900. Under senare år har man dock börjat att lägga om ett område i gränsen

mellan kvarter E och F. Här har häckar av tuja planterats och mot dem står gravvårdarna uppställda vända mot väster eller öster. I kvarter G, H, och K är majoriteten av vårdarna vända mot öster. Stora gräsytor som inte brukats för gravsättningar sedan en längre tid tillbaka finns i kvarter G och H. Här står äldre gravvårdar, som lämnats kvar, utspridda.

Kvarter E, och bortom det, kvarter F från öster. (KI Högby kyrkog 035)

Kvarter G från sydost. (KI Högby kyrkog 042)

Gravvårdstyper

I kvarteren finns en stor blandning av gravvårdar men det som främst ger kvarteren dess karaktär är de äldre gravvårdarna. Den äldsta vården är stenhuggare Mårten Vahtis gravhäll från 1616 i kvarter F. På hällen finns Vahti och hans hustru avporträtterade i helfigur. Därefter är ett hopp fram till kvarterens näst äldsta vård från 1862 i kvarter H. Kvarteren E-F och K har en ganska blandad åldersstruktur medan kvarteren G och J har störst andel vårdar från 1910- och 20-talen. I kvarter G kan man kronologiskt följa hur kvarteret har vuxit fram från 1913 till 1928. Det skulle kunna tyda på att det här har funnits ett linjegravsområde men vårdarna har inte alltid ett för linjegravsområden typiskt utseende d.v.s. små, låga och enkla vårdar. Några av de äldre fotografier som är tagna i början av 1900-talet visar att de funnits gott om gravvårdar av trä vid den tiden. Dessa bilder är tagna söder om kyrkan. Bilderna visar också att det tidigare varit tätt med gravvårdar i kvarter H. Idag är det inte så. Här har under slutet av 1900-talet majoriteten av vårdarna plockats bort. Bland de vårdar som finns kvar är de flesta från 1870-talet och flera av dem är kors i röd kalksten. Utmed gången i kvarterets västra del är en rad av sådan kors uppställda.

Totalt sett finns det i de sex kvarteren flest vårdar av granit men andelen kalksten är mycket hög. Det finns också flera vårdar av andra material. Träkors finns i kvarter E-F och G. Ett gjutjärnskors finns i kvarter K. Två gravkullar med murgröna finns i kvarter K samt ytterligare en i kvarter E-F. I sistnämnda kvarter finns också en vård av kalksten och marmor. Några gravplatser har kvar sin omgärdning. I kvarteren E-F och J finns en gravplats omgärdad av buxbomshäck och belagd med grus respektive jord. Ytterligare tre gravplatser omgärdade av buxbom och belagda med jord finns i kvarter K. I kvarter E-F finns också en gravplats omgärdad av gjutjärnsstaket och en plats omgärdad av stenram och belagd med grus. Yrkestitlar förekommer men är inte så vanliga. De vanligaste titlarna är hemmansägare och lantbrukare. Däremot är det vanligt att ange från vilken gård eller by den döde kommer.

I kvarter H finns flera kalkstens kors från slutet av 1800-talet. Bilden är tagen från sydväst. (KI Högby kyrkog 048)

Kvarter J från söder. (KI Högby kyrkog 049)

Övrigt

Mårten Vahti var verksam som stenhuggare vid stenbrottet i Dälie i Högby socken omkring sekelskiftet 1600. Han ägde en skattgård i Alvedsjö där han bodde med sin familj. I ett kungligt brev till en Hans Eriksson i Kalmar 1606 ges instruktioner för hur en trappa på Borgholms slott ska byggas av en Mårten Stenhuggare på Öland och hur mycket han ska få betalt för arbetet. Man tror att det är just Mårten Vahti som menas.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren har en historia som sträcker sig tillbaka till 1871 och för de delar som ligger rakt söder om kyrkan ännu längre tillbaka i tiden. Idag präglas området dels av den omläggning som gjordes på 1920-talet och dels av de förändringar som gjorts efter 1981. Från detta år såddes flera gravplatser in med gräs och omgärdningarna runt gravplatserna togs bort. Flera gravvårdar, främst i kvarter G och H, har också tagits bort så att det idag finns flera lediga gravplatser. När vårdarna togs bort är inte känt. I kvarter E-F har arbetet med att lägga om kvarteret påbörjats. Här har tujahäckar planterats och gravplatser upplåts på nytt. I kvarteren finns flera gravvårdar och gravplatser som genom sin ålder eller utformning är viktiga för kvarterens karaktär och kyrkogårdens historia. Det gäller särskilt Mårten Vahtis gravtumba som är ett mycket vackert stenhuggeriarbete. Idag är det också ovanligt att gravvårdar av en så hög hantverksmässig klass ligger kvar på kyrkogårdarna. Viktiga är också de omgärdade gravplatserna, kalkstenskorsen från 1800-talets slut samt träkorsen. Alla dessa olika företeelser berättar om hur kyrkogården tidigare sett ut och vilka typer av gravvårdar som varit vanliga. Flera vårdar har också lokal- eller personhistoriska värden genom titlar, bynamn m.m. Gravvårdar från 1800-talets mitt och äldre samt gravstaket av gjutjärn ska föras in på församlingens inventarieförteckning.

Mårten Vahti och hans hustrus gravtumba täckt av en vackert huggen kalkstenshäll med de döda porträtterade i helfigur. (KI Högby kyrkog 040)

En av kyrkogårdens gravplatser som fortfarande har kvar sin omgärdning i form av en stenram och grusbeläggning är Gottfred Anderssons gravplats från 1930. Här ligger också hans syster Gerda Persson död 2001 begravd. Gravvården har en för 1930-talet typisk utformning men är mera påkostad än vanligt. (KI Högby kyrkog 039)

Kvarter L-R

Allmän karaktär

Kvarteren L-R utgör den del av kyrkogården som tillkom på 1920-talet. I väster och öster ligger de långsmala kvarteren L och R. Emellan dessa båda kvarter finns två större ytor åtskilda av en grusgång kantad med höga tujor. Väster om gången ligger kvarteren M och N med gravplatser som rymmer två till fyra kistor. Öster om gången ligger Kvarteren O och P som rymmer gravplatser för två respektive en kista. Kvarter P utgörs till stora delar av ett linjegravsområde från 1920-talet. I samtliga kvarter är gravvårdarna placerade i rader vända mot öster eller väster. Runt kvarteren M-N och O-P är också gravplatser placerade och dessa gravvårdar är vända mot en gång. I södra delen av dessa båda områden är en rad med oxlar planterade. Samtliga kvarter har en låg och enhetlig karaktär. Ett undantag är dock de två rader med gravvårdar som kantar gången som delar kvarteren N och O. Utmed denna gång står gravvårdar i form av höga kors.

Kvarter M från nordväst. (KI Högby kyrkog 051)

Kvarter R från norr. (KI Högby kyrkog 065)

Gränsen mellan kvarter O och P från söder.
(KI Högby kyrkog 060)

Utmed gången som skiljer kvarter N och O har gravplatserna gravvårdar i form av höga kors.
(KI Högby kyrkog 056)

Gravvårdstyper

Kvarteren har sedan 1920-talet successivt tagits i bruk. De äldsta vårdarna finns i kvarter P och det sista kvarteret att tas i bruk var kvarter R 1947. I kvarter R är den yngsta gravvården från 1960 men i övriga kvarter finns vårdar från hela 1900-talet och början av 2000-talet. Gravvårdarna är därför låg och ofta rektangulära till sin utformning med dekor typisk för olika årtionden. På linjegravsområdet i kvarter P är flertalet vårdar mindre och enklare till sin utformning. Gravvårdarna är framförallt av kalksten vilket är ett typiskt öländskt drag. I kvarter R är samtliga vårdar av kalksten. Flera vårdar är också av granit i olika färger. Förutom dessa material finns i kvarteren M ett granitkors klätt med plåt och i kvarter P fyra träkors varav två är vitmålade. I kvarter M finns också en gravplats omgärdad med stenram och belagd med grus. På några andra ställen kan man också se rester efter stenramar eller buxbomshäckar som tidigare omgärdade gravplatsen. Att ange den dödes yrkestitel är ovanligt. Exempel på titlar som förekommer är sjöman, plåtslagarmästare och kriminalkommissarie. På majoriteten av vårdarna står angivet från vilken gård eller by den döde kommer.

Gravvård med tydliga klassicistiska influenser i kvarter M. Erik och Ruth Grandins gravvård är från 1962 av kalksten och en svart, okänd stensort. (KI Högby kyrkog 051)

Gravvård i röd granit typisk för 1980-talet. De båda mindre stenarna vid sidan är senare tillägg och ger sammantaget gravvården en ovanlig utformning. (KI Högby kyrkog 053)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren L-R tillkom på 1920-talet då kyrkogården utvidgades. På 1930-talet lades området till viss del om då en rund plats med rabatter och grusgång togs bort. Området har flera för sin tid typiska anläggningsdrag t ex de raka gångarna som möts i räta vinklar och den tydliga skillnaden mellan olika typer av gravplatser. Under 1980- och 90-talet har de gravplatsomgärdningar som tidigare fanns tagits bort och grusbelagda ytor har såtts in med gräs. I kvarter P finns idag ett sammanhängande linjegravsområde från slutet av 1920-talet fram till början av 1950-talet kvar. Delar av detta bör bevaras som en del av kyrkogårdens historia. Linjegravsområdets vårdar har också ett socialhistoriskt värde i förhållande till de köpta gravplatsernas mera påkostade gravvårdar. Bland linjegravvårdarna finns fyra trävårdar. Gravvårdar av trä är idag ovanlig. De som finns kvar bör därför vårdas så att deras livslängd förlängs så långt möjligt. I övrigt utgör gravvårdarna en blandning av de typer av gravvårdar som varit vanliga från 1920-talet fram till idag.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

Högby kyrka och kyrkogård ligger utmed väg 136 på norra Öland. Kyrkplatsen ligger på en del av ett gravfält från järnåldern vilket visar att platsen har en mycket lång historia som centralplats i bygden. Kyrkogården bör ha anlagts redan när den första kyrkan byggdes i mitten av 1100-talet. Några spår av den medeltida kyrkogården finns idag inte bevarade. De äldsta gravvårdarna är från 1600- och 1700-talen. Flera hällar ligger idag i kyrkans golv. Ett av de finaste exemplaren, Mårten Vahtis gravtumba, finns dock kvar på kyrkogården. Den utgör ett mycket fint exempel på öländsk stenhuggarkonst. Gravhällar med porträtt av de döda i helfigur är inte så vanliga och att de ligger kvar på kyrkogården är ovanligt. Tre exempel finns på Gamla kyrkogården i Kalmar.

En utvidgning av kyrkogården gjordes på 1920-talet då kvarteren L-R söder om den gamla kyrkogården tillkom. Området fick en för sin tid typisk anläggningsform med raka gångar och olika områden för köpta respektive allmänna gravplatser. Idag präglas kyrkogården av de förändringar som genomförts under slutet av 1900-talet. På den gamla kyrkogården har flera äldre gravvårdar tagits bort och över hela kyrkogården har gravplatsomgärdningar tagits bort och grusbelagda gravplatser satts in med gräs. Detta var en utveckling som flera av våra kyrkogårdar har genomgått. Arbetena påbörjades dock förhållandevis sent på Högby kyrkogård jämfört med många andra platser.

Högby kyrkogård har använts under lång tid. Trots att många gravvårdar har tagits bort från kyrkogården finns ovanligt många äldre och, till sin utformning, ovanliga gravvårdar kvar på kyrkogården. Den stora blandningen av gravvårdar och gravplatsutsmyckningar berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner och synen på döden. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och om hantverksskicklighet. En stor del av gravvårdarna är av kalksten vilket är ett typiskt öländskt drag. Med de stenhuggartraditioner som finns på norra Öland kan man också utgå ifrån att många av såväl äldre som yngre gravvårdar är tillverkade i närområdet. Gravvårdarnas inskriptioner rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, gårds- och bynamn samt titlar. De vanligaste titlarna är lantbrukare, hemmansägare och kyrkoherde. Sammantaget visar titlarna på vilka näringar och funktioner som varit viktiga i socknen. Den dödes hemort finns angivet på det stora flertalet vårdar. Ett socialhistoriskt värde finns i kontrasten mellan de enkla linjegravvårdarna och de köpta gravplatsernas mera påkostade gravvårdar. En sammanhängande del av linjegravvårdar bör bevaras som en del av kyrkogårdens utvecklingshistoria. Gravvårdar från 1800-talets mitt och äldre ska tillsammans med vårdar och gravstaket av gjutjärn föras in på församlingens inventarieförteckning. Kulturhistoriskt värdefulla är också de gravplatsomgärdningar och gravvårdar av trä som finns kvar.

Kyrkogården är en väl sammanhängande miljö tydligt avgränsad av kyrkogårdsmuren av kalksten. Viktiga för upplevelsen av kyrkogården är träd som ramar in och skärmar av olika delar av kyrkogården. Kyrkan och kyrkogården bildar tillsammans med bårhuset, kyrkstallarna, prästgården och den f d skolan en värdefull kulturmiljö som visar på platsens betydelse i socknen.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Högby kyrka och kyrkogård utgör ett administrativt och religiöst centrum i socknen med rötterna i järnåldern
- Bland gravvårdarna i Högby kyrka och på kyrkogården finns exempel på vårdar från 1600-talet fram till idag vilket visar på en lång kontinuitet.
- Flera av gravvårdarna på kyrkogården har ett högt kulturhistoriskt värde genom sin utformning eller genom den historia som är knuten till de personer som ligger begravda på platsen.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Boström, Ragnhild Sveriges kyrkor, Öland, Högby, Uppsala 1968

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Erixon, Sigurd (red), Sveriges bebyggelse IV, Uddevalla 1959

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Håkansson, Gunnar, Öländska personminnen, Göteborg 1942

Högby Hembygdsförening, Högby socken på Öland, Borgholm 1996

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härader i Östergötland. Stockholm 1983

Muntliga uppgifter kyrkvaktmästare Jörgen Arvidsson